

ренський) із сучасним синергетичним підходом до мови. При цьому Ф. Бацевич робить глибокі й далекосяжні висновки, стверджуючи, що в теоантропокосмічних теоріях російських релігійних філософів, які спиралися на концепцію «всесвітності», тобто нерозривної діалектичної єдності суб'єкта й об'єкта пізнання, людини і всесвіту, мова постає як людське явище, глибоко символічне й духовне, пов'язане з Творцем і Космосом невимовно містичними зв'язками. Найвищим же виявом людсько-Божественно-космічної сутності мови в цих концепціях є рідна для особистості та етносу мова (с. 147).

Вагомий внесок пропоноване монографічне дослідження робить у визнанням сцієнтичності сучасних енергетичних і теоантропокосмічних теорій мови. Прикладом може слугувати детальне висвітлення Ф. Бацевичем енергетичної теорії мови американського філософа й антрополога К. Кастанеди. Основним закидом з боку критиків цієї теорії є кваліфікування її як «езотеричної». Однак Ф. Бацевич зумів вивести сцієнтичні параметри ідей К. Кастанеди, демонструючи в такий спосіб молодим науковцям перспективу продовження вивчення природи мови навіть у ракурсі таких «езотерично-магічних» концепцій, як нагуалізм.

Слід зазначити, що абсолютно логічним є завершення викладу Ф. Бацевичем матеріалу свого дослідження аналізом сучасних аспектів теоантропокосмічної та енергетичної теорій мови. Проте цей аналіз видається нам неповним, оскільки можна назвати значно більше сучасних науковців, які працюють у руслі духовно-енергетичного підходу до мови. Наприклад, жодного разу в монографії не

згадується ім'я М. Алефіренка⁴, який має певні здобутки у вивченні синергетики мови.

Хотілося б висловити також застереження щодо паралельного вживання Ф. Бацевичем термінів «енергетичний» і «енергетичний», що дещо ускладнює сприйняття матеріалу монографії. Зрозуміло, що автор прагне дотримуватися традиції терміновживання, використовуючи при аналізі деяких концепцій гумбольдтівський термін «енергетичний». Проте якщо ці терміни не розрізняються за семантикою, то логічно було б надати перевагу терміну «енергетичний», який має дериват «синергетичний» («синергія», «синергетизм», «синергетика»). Не додають чіткості викладу матеріалу й повторні цитування того чи іншого науковця, наприклад, одне й те саме висловлення В. фон Гумбольдта цитується тричі (с. 63, 75, 96). А у «Вступі» та «Висновках» занадто коротко подано авторське бачення аналізованих у монографії проблем.

Проте ці дрібниці жодним чином не затьмарюють значущості монографії Ф. Бацевича для сучасного українського мовознавства. Вітчизняна лінгвістика збагатилася, безумовно, актуальним, цікавим і корисним дослідженням, яке покликане спрямувати креативну енергію насамперед молодих мовознавців у русло вивчення духовної синергетики (рідної) мови.

К. МІЗІН

⁴ М. Алефіренко вже багато років активно займається науковою діяльністю в Росії (Белгородський державний університет), тому його ім'я майже не асоціюється сьгоднішнім поколінням науковців з Україною.

Димитрова-Тодорова Л. МЕСТНИТЕ ИМЕНА В ПОПОВСКО

София : Акад. изд-во «Проф. Марин Дринев», 2006.— 694 с.

Рецензована книга належить перу відомого болгарського ономаста Л. Димитрової-Тодорової, яка протягом останніх кількох десятиріч достойно презентує болгарську ономастику на багатьох міжнародних конференціях і конгресах. Це перше цілісне ґрунтовне дослідження всієї топонімійної системи (ойконімії, гідронімії, мікротопонімії, оронімії та ін.) Поповської округи, яка локалізується в

північно-східній Болгарії. Зібраний ономастичний матеріал дослідниці вивчає з урахуванням найрізноманітніших факторів: 1) кількісного складу жителів кожного поселення в різні історичні періоди (авторка виділяє сім часових зрізів — 1880, 1910, 1934, 1956, 1970 і 2001 роки), 2) ландшафтних умов, де знаходиться той чи інший географічний об'єкт, у тому числі населений

пункт, 3) дані історичних, археологічних, краєзнавчих, етнографічних і фольклорних розвідок.

Об'єктом аналізу вченої стали назви понад 7060 географічних об'єктів. Аналіз кожного топоніма здійснено з урахуванням його лексичних, фонетичних, словотвірних і структурних особливостей. У книзі, що має близько 700 сторінок, лише невелику її частину становлять вступні уваги, зокрема коротенька (на 1,5 с.) інформація про книгу, написана ст. наук. співробітником Болгарської АН, сьогодні вже покійним Георгієм Христовим, та власна передмова авторки (с. 9–10). Книга Л. Димитрової-Тодорової складається з чотирьох розділів, висновків, списків інформаторів, використаної літератури та прийнятих скорочень літератури і джерел, а також невеликих додатків.

Перший розділ рецензованої книги «Географічно-історична характеристика Поповської округи» (с. 11–175) містить підрозділи, у яких йдеться про 1) фізико-географічну характеристику Поповської округи (с. 11–13); 2) історико-поселенські відносини (с. 13–22); тут подано короткий огляд історії заселення цього регіону від найдавніших часів, зміни в національному складі населених пунктів у різні історичні періоди; 3) історію селищ (с. 22–175). У третьому підрозділі вміщено найрізноманітнішу інформацію про кожний населений пункт Поповської округи. Виклад цієї історії здійснено у вигляді енциклопедичних статей. Спершу дається сучасна назва населеного пункту, а далі давніша (переважно турецька) та різні її варіанти, що фіксуються в писемних пам'ятках. Наприклад, повідомляється, що с. Априлово до 1934 р. мало назву *Араблар / Араллар*. Далі вказується найменування окремого жителя поселення (*априловчанин*), усіх мешканців цього поселення (*априловчани*), окремої мешканки села (*априловчанка*) і форма прикметника від назви села (*априловсько*). Подається інформація про кількість жителів у селі в різні роки, починаючи з 1880 р. і кінчаючи 2001 р. Важливо, що до 1946 р. кількість мешканців сіл Поповської округи постійно зростала (це не стосується міст), а після цього року — поступово, а іноді й різко зменшувалася. Однією з причин цього є, на думку дослідниці, виїзд селян до міста. Наступною дається інформація про географію села, його положення стосовно основних сусідніх чи віддалених міст. Тут же містяться відомості про національний склад населеного пункту станом на 1880 р. і в ближчі до нас десятиріччя ХХ ст.

Дані про перші фіксації назви селища й інших місцевостей в історичних джерелах практично завжди даються з посиланням на відомі історичні дослідження. Авторка не-

рідко стверджує, що та чи інша назва поселення подається на карті Frieda, однак ми не знайшли даних про час та місце її видання. В історії селищ подаються, зокрема, відомості про виселення турків із сіл Поповської округи після 1880 р., а також дозаселення їх після названої дати болгарськими селянами, які прибули сюди з інших регіонів Болгарії, дані про перші роди болгар, які оселилися в цьому регіоні, називаються ті населені пункти, звідки вони переселилися, а ще наводяться дані про час заснування тут болгарських шкіл, побудову церков та ін. Тут же дослідниця наводить народні перекази про походження тих або інших топонімів.

Новим для західних і східних ономастичних досліджень є подача Л. Димитровою-Тодоровою повних списків усіх гідронімів, мікротопонімів, оронімів, які належать до кожного 51 поселення. Так, до села Априлово належить понад 120 місцевостей зі своїми назвами. Історія кожного селища завершується однотипними висновками. В історії Априлово читаємо, що із 120 мікротопонімів архаїчною є лише назва *Манастир*, яка, на думку дослідниці (с. 23), походить з колишньої складеної назви **Манастиръ (врѣхъ)*, тобто автор кваліфікує цей топонім як дери́ват з архаїчним суфіксом *-*ъ*. З таким твердженням Л. Димитрової-Тодорової важко погодитися, оскільки цей суфікс творив присвійні назви виключно від давньослов'янських композитивних, значно рідше — гіпокористичних варіантів цих імен, але не від апеллативів, пор. міста *Володимир, Дрогобич, Переяславль, Перемишль, Ярославль* та ін. Наявність місцевості *Манастир* у с. Априлово є свідченням того, що перед османською колонізацією там жили болгарі. Давніша назва с. Априлово — *Араблар* уперше фіксується в документах з 1524 р. Оскільки це село має турецьку назву, то, на думку авторки рецензованої книги, османська колонізація краю завершилася до 1524 р. (с. 24).

У другому розділі книги «Мовна характеристика топонімії Поповської округи» (с. 176–215) проаналізовано назви місцевостей за їхніми фонетичними, акцентологічними, морфологічними, структурними (авторка виділяє однолексемні та багатолексемні безприменикові й применикові назви), словотвірними та лексичними особливостями. Окремо за цими ж ознаками розглянуто чужоземні (насамперед турецькі) назви.

При аналізі фонетичних ознак топонімів визначеного регіону, дослідниця виділяє п'ять типів діалектів, відображених у місцевих назвах, що є наслідком притоку сюди населення з різних районів Болгарії. Характеризуючи топонімію Поповської округи за акцентологічними ознаками, Л. Димитрова-Тодорова звернула увагу на той факт, що

більшість назв досліджуваних місцевостей має наголос на першому складі. На це явище колись указував І. Дуриданов. Услід за ним авторка пояснює цей факт прагненням мовців відмежувати таким чином власні назви від загальних. Наголошення на першому складі може бути також результатом аналогії до турецьких назв (с. 182). Ще однією особливістю досліджуваної топонімії названої округи є те, що наголос ніколи не падає у назвах на суфікси *-иц-а*, *-ец*, *-ин-а*, *-иц-а*, *-иц-е*, *-ов-о*, *-ев-а*, *-ик*, *-к-а*. Виняток становлять лише ті назви, які є однойменними з відповідними апелятивами. Однією з характерних ознак деривативів топонімів Поповської округи є творення окремих з них шляхом синтаксичної конденсації (болг. контракції), що може супроводжуватися суфіксацією або іншими фонетичними змінами, напр.: *Големановско* від *Голяма ново*, *Корайсова кладенец* від *Кара Исуюва кладенец*, *Ладкурт* від *Ладко руд*, *Орлес* від *Орли лес* (с. 185) та ін.

У деривативі топонімії названого регіону Болгарії, за твердженням Л. Димитрової-Тодорової, наявне й інше фонетичне явище, що не відоме ні західно-ні східнослов'янській онімії, — творення назв унаслідок аглютинації, напр.: *Варта бурун* від *В Орта бурун*, *Вартак бурун* від *В Ортак бурун*, *Волога* від *В Олога*, *Вълчака* від *В алчака*, *Попасник* від *По Опасник* та ін. У топонімії Поповської округи представлено ще один спосіб творення географічних назв — шляхом деаглютинації, пор.: *Бамбаль* від *Убан баль* (< *Хубан баль*), *Ино калеси* від *Виново*, *Виново калеси*, *Берин ендя* від *Къмберин ендя* (< *Камберин ендя*), *Тулу дере* від *Утулу дере* (< *Отулу дере*) тощо (с. 186). За структурно-словотвірними ознаками топоніми Поповської округи Л. Димитрова-Тодорова поділяє на однолексемні та багатолексемні. Одні з них уживаються з артиклем (тобто у членній формі), інші — без нього. Деякі з топонімів у нечленній формі є архаїчними. Однолексемні топоніми дослідниця групує на відапелятивні та відантропонімії. Відапелятивні назви поділяє на первинні та вторинні (утворені за допомогою топонімоторчих афіксів). До первинних відапелятивних топонімів авторка зараховує назви на зразок: *Габрово*, *Голит*, *Крива*, *Опака*, *Равнот*, *Церво* і под. Дослідниця пише, що вони утворилися в результаті усичення субстантивного члена. Якщо первісно вони були складеними назвами, а тепер стали простими, то, напевно, їх не можна кваліфікувати як первинні. До того ж топоніми *Габрово*, *Церво* і под. могли утворитися від антропонімів, пор. болг. *Габор*, *Габр*, *Церво*, за допомогою суфікса *-ов-* і виражати належність. Складені топоніми дослідниця поділяє на безприменникові та применни-

кові. У межах перших виділяє ще складні назви типу *Белозем*, *Добросел*, *Новосель*, *Средноруд*, *Трънкошівка*. Більшість складених безприменникових топонімів творять атрибутивні словосполучення. Атрибутами найчастіше виступають якісні та присвійні прикметники. Незначною кількістю прикладів ілюструються трьохлексемні та одиничними прикладами — чотирьохлексемні назви, напр.: *Голямата Акпунарска чешма*, *Малкия Доброво село*; *Горната Дядова Йорданова воденичка*. Применникові складені назви також ілюструються різними за структурою топонімами. У підрозділі «Словотвір» подано суфіксальні деривати з різною словотвірною семантикою, а в підрозділі «Лексичні особливості» наведено топоніми, в основах яких засвідчено зниклі сьогодні апелятиви й антропоніми, а також топоніми з неоднозначною етимологією. Чужомовні (турецькі) топоніми розглянуто в такому ж ключі.

У третьому розділі рецензованої книги «Класифікація топонімів Поповської округи з огляду на їхню семантичну мотивацію» (с. 216–229) дослідниця, спираючись на класифікації В. Тапицького, В. Шмілауера, І. Дуриданова, а також Г. Борка, поділяє аналізовані нею топоніми Поповської округи на такі п'ять груп: I. Відапелятивні: 1) топографічні, 2) культурні. II. Відантропонімії: 1) сингулярні (посесивні та пам'яткові), 2) плоральні (патронімічні, родові), 3) етнімічні, 4) професійні. III. Відтопонімії: 1) оновлені (коли власна назва одного об'єкта стає найменуванням сусіднього), 2) метафоричні назви, 3) диференціовальні назви (з атрибутивними компонентами), 4) локалізуючі назви применникові, назви-орієнтири), 5) пам'ятні назви: *Перви май*, 6) структурно переоформлені назви. IV. Двозначні та багатозначні топоніми: назви, що є етимологічно неоднозначними. V. Неясні назви. Кожна з виділених груп ілюструється більшою чи меншою кількістю прикладів — ойконімів, мікротопонімів, гідронімів. Не зрозуміло, випадково чи спеціально після цих трьох розділів розміщено висновки до всієї книги, а після них подано четвертий розділ «Словник топонімів Поповської округи» (с. 234–636), який становить майже 2/3 обсягу всієї книги. Топоніми в ньому подані в алфавітному порядку. Заголовне слово є літературним варіантом назви, а у квадратних дужках подається фонетичною транскрипцією діалектне звучання цієї ж назви, записане з уст інформаторів. Тут же вказується тип об'єкта і розкривається етимологія його назви, зокрема встановлюється її болгарське чи турецьке походження та визначається твірна основа — апелятив чи антропонім.

У висновках дослідниця уточнює місце знаходження Поповської округи в межах Болгарії — це північно-східна Болгарія, або Долішня Мізія. Авторка зазначає, що на досліджуваній нею території у різний час жили численні етноси — фракійці, праболгари, кумани, узи, печеніги, турки, а також татари і черкеси. Дослідниця переконливо доводить, що серед назв чужоземного походження Поповської округи найбільший відсоток становлять топоніми турецького чи, ширше, тюркського походження. Наявність порівняно великої кількості топонімів турецького походження в досліджуваній округі є результатом багатовікової турецької експансії на цій території, а також відсутності спадкоємності в багатьох болгарських селах і потурчення місцевого болгарського населення. І все ж слід погодитися з авторкою рецензованої книги, що, незважаючи на значний чужоземний вплив, топонімія Поповської округи в основному залишалася болгарською за своїм походженням, та нерозривним залишився зв'язок між старою слов'яноболгарською і новою болгарською топонімією (с. 231). Дозаселення Поповської округи після звільнення Болгарії від турецького іга в 1880 р. здійснювалося вихідцями з різних регіонів Болгарії, і це чітко відображено в топонімії названої території.

У книзі подано також список інформаторів з кожного з 51 населеного пункту Попов-

ської округи, від яких авторка записувала дані про мікротопонімію, народні перекази про походження назв тих чи інших географічних об'єктів та ін. У списку подано ім'я, прізвище та по батькові кожного інформатора, його вік, освіта. Кількість інформаторів, від яких було записано матеріал, становить понад 400 осіб.

Отже, рецензована книга Л. Димитрової-Тодорової «Местните имена в Поповско», написана на великому фактичному матеріалі, зібраному авторкою в 1974–1975 рр. з використанням даних податкових реєстрів, метричних книг, болгарських і турецьких археологічних, історичних, географічних, мовознавчих наукових і науково-популярних видань, а також османських документів з XV–XIX ст., різних за масштабом і призначенням карт, а ще ономастичних картотек, які зберігаються в Софійському та Велико-тирнавському університетах, може бути зразком ґрунтовного збору фактичного матеріалу і глибокого та сумлінного його опрацювання із залученням даних різних наук. Книга Л. Димитрової-Тодорової є вагомим внеском у вивчення не лише болгарської, а й загальнослов'янської топонімії.

Д. БУЧКО
(Тернопіль)

Кононенко І. В.

ПРИКМЕТНИК У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Видавничий центр «Київський університет», 2009.— 495 с.

Монографія І. В. Кононенко «Прикметник у слов'янських мовах» присвячена типологічному вивченню прикметника в слов'янських мовах, спільних щодо походження та тісних щодо взаємних контактів, з одного боку, і відмінних на різних мовних рівнях, — з другого.

Виявлення й аналіз закономірностей семантико-граматичної структури прикметників здійснено здебільшого на матеріалі української, російської та польської мов, ос-

кільки саме вони є найпоширенішими в колі слов'янських мов. Водночас семантику і граматику прикметникових слів розглянуто на тлі інших слов'янських мов. Наявні монографічні дослідження прикметників присвячені в основному одноаспектному аналізу особливостей однієї із слов'янських мов чи історії становлення прикметника в тій чи іншій слов'янській мові. Комплексний аналіз слов'янських прикметників у зіставно-типоло-